

Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie

Experimentálne overovanie

**Správa zo záverečného hodnotenia experimentálneho overovania
Integrácie zdravotne znevýhodnených a intaktných detí a žiakov
v Spojenej škole internátnej, Hrdličkova 17, Bratislava
za obdobie šk. rokov 2013/2014 - 2017/2018**

Garant: Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave

Zodpovedný riešiteľ: PhDr. Katarína Zborteková

Spoluriešitelia: PhDr. Ľubica Kročanová,

Mgr. Mária Benová riaditeľka SŠI, RNDr. Oľga Minárová zástupkyňa riaditeľky
pre ZŠ, Mgr. Michaela Janáková zástupkyňa pre ŠMŠ

Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím prijatý Organizáciou spojených národov v roku 2006 a schválený Národnou radou Slovenskej republiky vstúpil u nás do platnosti v máji roku 2010. V článku 24 zaväzuje náš štát k vytvoreniu podmienok vzdelávania tak, aby osoby so zdravotným postihnutím neboli diskriminované a mali možnosť plne rozvinúť svoj ľudský potenciál. Pre naplnenie cieľov Dohovoru, ktorý ako medzinárodná zmluva má prednosť pred zákonmi SR sa v súčasnosti inkluzívne vzdelávanie detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami stáva prioritou v školskej politike. Slovo inklúzia sa stalo takmer zaklínadlom, v mene ktorého sa začali realizovať viaceré zmeny. MŠVVaŠ SR ústami pani ministerky Lubyovej si v tejto súvislosti dalo za cieľ vytvoriť podmienky, ktoré zabezpečia kvalitné vzdelanie pre všetky deti v mieste ich bydliska. Je to cieľ ušľachtilý, chvályhodný a určite dlhodobý. Pesimisti by mohli povedať, že skôr utopický. Ak ale ide o blaho a úspešný všestranný rozvoj mladej generácie, je správne dávať si kvalitné vysoké ciele.

Vzdelávanie detí so zdravotným postihnutím v školách hlavného vzdelávacieho prúdu sa u nás rozbehlo po roku 1989 a jeho efektívnosť závisela predovšetkým od profesionálnej a osobnej zodpovednosti učiteľov, ktorí nemali skúsenosti ani odbornú podporu, ale zato pozitívny postoj, záujem a snahu spolu s rodičmi dieťaťa úspešne realizovať jeho školskú integráciu. V našich longitudinálnych výskumoch v rámci projektov VEGA týkajúcich sa integrácie nepočujúcich žiakov v základných a stredných školách, tak ako i v zahraničných odborných štúdiách, sa zistilo, že paušálne zavádzanie školskej integrácie, kde sa v jednej triede s viac ako 20 žiakmi vzdelávajú aj žiaci s rôznymi typmi zdravotného znevýhodnenia, sa nenapĺňajú očakávané ciele inklúzie. Konkrétne žiaci s poruchami reči a sluchu sa medzi počujúcimi spolužiakmi cítili často osamelí a odmietaní, školu označovali ako miesto osamotenía, trápenia a ignorácie, ich počujúci spolužiaci ich hodnotili adjektívami negatívneho a súciteľného charakteru a nevytvárali si s nimi sociálne väzby (Zborteková, 2004,2014, Fujiki a kol.,1996; Doll,1996; Cummings, Davies, 1996; Coyner, 1993; Schmidt, 2003).

V súčasnosti vo viacerých krajinách prebieha otvorená diskusia o priebehu a dôsledkoch totálnej inklúzie, t. j. bez špeciálnych škôl, v zmysle všeobecnej interpretácie Dohovoru OSN. Okrem výhod sa hovorí verejne o určitých problémoch či rizikách inkluzívneho vzdelávania detí so zdravotným postihnutím. Konkrétne mienkotvorný týždenník Der Spiegel uverejnil v máji minulého roku analýzu stavu inklúzie v nemeckých školách. Totálne politické presadzovanie článku 24 Dohovoru OSN nielenže neprinieslo očakávané výsledky, no podľa redaktorov opierajúcich sa o vyjadrenia odborníkov dokonca poškodilo žiakov, rodičov i učiteľov. Nemecko vynakladá na inkluzívne vzdelávanie ročne 4, 3 mld eur, napriek tomu sa nedarí zabezpečiť potrebné materiálne a personálne nároky spojené s touto formou vzdelávania. Politická strana CDU má dokonca vo svojom programe zastavenie rušenia špeciálnych škôl v mene ideálu inklúzie. Profesor pedagogiky Bernd Ahrbeck odborník na inklúziu z Humboldtovej univerzity v Berlíne sa vyjadril, že plošná inklúzia z dlhodobého hľadiska môže zruinovať nemecký vzdelávací systém, pokiaľ sa prehliadajú hranice toho, čo je zmysluplné a možné.

Výskumy odborníkov sa zhodujú v záveroch, že inkluzívne vzdelávanie pomáha v malej miere iba niektorým žiakom so ŠVVP, pretože väčšina škôl nedokáže zabezpečiť to, čo takíto žiaci potrebujú – kvalitnú starostlivosť odborníkov, triedy s nižším počtom žiakov

a prítomnosť dostatočného počtu žiakov s rovnakým typom zdravotného znevýhodnenia, aby sa necítili odlišní a ešte viac izolovaní.

Za vzorové krajiny inklúzie sú považované Taliansko a Nórsko, kde sa s inklúziou začalo v sedemdesiatych rokoch. Napríklad v Nórsku, kde sa do inklúzie investovalo množstvo financií, stúpa počet žiakov so ŠVVP, ktorí si volia vzdelávanie v špeciálnych školách (1992 - 2000, 2012 – 5000), ktoré je tam povolené iba v prípade zlyhania inklúzie. Profesor Terje Ogden z Univerzity v Oslo to uzatvára, že pekná myšlienka, škola pre všetkých, sa predsa len nehodí pre všetkých. (<http://www.spiegel.de/plus/inklusion-an-deutschen-schulen-der-alltaegliche-irrsinn-a-5e3b0be7-4072-4562-9f8d>)

Jednou z možností, ako vytvoriť optimálnejšie podmienky pre inklúziu je aj model tzv. preventívnej alebo obrátenej integrácie. Z tohto dôvodu otvárajú v Nemecku špeciálne školy triedy aj pre žiakov bez zdravotného postihnutia, čo sa stretáva so záujmom rodičov detí i odborníkov. U nás nie je táto forma inkluzívneho vzdelávania legislatívne ukotvená, preto prebieha na viacerých špeciálnych školách formou experimentálneho overovania

Experimentálne overovanie tzv. preventívnej alebo obrátenej integrácie prebiehalo v školských rokoch 2013/14 až 2017/2018 na základe „Dohody o experimentálnej činnosti“ medzi Spojenou školou internátnou pre deti a žiakov so sluchovým postihnutím a s narušenou komunikačnou schopnosťou na Hrdličkovej ulici 17 v Bratislave a Výskumným ústavom detskej psychológie a patopsychológie na Cyprichovej 42 v Bratislave. Dohoda bola schválená generálnym riaditeľom Sekcie regionálneho školstva MŠVVaŠ SR a odborom školstva Okresného úradu v Bratislave dňa 6. mája 2013.

Predmet, ciele a hypotézy overovania

Predmetom experimentálneho overovania bol model tzv. preventívnej alebo obrátenej integrácie, v ktorom boli do špeciálnej školy v experimentálnych triedach začlenené aj deti a žiaci bez zdravotného postihnutia.

Ciele overovania.

- Overenie efektu spoločného vzdelávania intaktných a zdravotne znevýhodnených detí a žiakov v podmienkach špeciálnej školy, so zameraním na ich kognitívny, rečový a sociálny vývin, na úrovni predprimárneho a primárneho vzdelávania.
- Overenie účinnosti interaktívnych tvorivých postupov (prvky dramaterapie, muzikoterapie, arteterapie) v procese inklúzie detí a žiakov so sluchovým postihnutím, s narušenou komunikačnou schopnosťou a intaktných detí a žiakov.

Hypotézy overovania

- Predpokladali sme, že deti a žiaci so zdravotným znevýhodnením budú môcť intenzívnejšie rozvíjať svoje komunikačné zručnosti a rečové kompetencie pod vplyvom pozitívnych a vekovo primeraných rečových vzorov.
- Očakávali sme, že interaktívne tvorivé postupy pomôžu intenzívnejšie stimulovať sociálne interakcie a vzťahy a tak podporia rozvoj sociálnych kompetencií detí a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a intaktných detí a žiakov.

Cieľová skupina

V ŠMŠ, ktorá je organizačnou zložkou Spojenej školy internátnej (ďalej SŠI), boli vytvorené dve experimentálne triedy, v ktorých boli spolu s deťmi bez špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb individuálne začlenené deti s narušenou komunikačnou schopnosťou (NKS) a so sluchovým postihnutím (SP). Okrem experimentálnych tried boli súčasťou ŠMŠ špeciálne triedy pre deti so sluchovým postihnutím a deti s narušenou komunikačnou schopnosťou.

V ZŠ obrátená integrácia prebiehala taktiež v dvoch triedach, kde sa spolu s počujúcimi vzdelávali žiaci s NKS a SP.

Preventívna integrácia prebiehala primárne v experimentálnych triedach spolu s intaktnými deťmi a žiakmi, ale zároveň aj v rámci spoločných kontaktov a aktivít všetkých detí a žiakov, ktorí navštevovali SŠI.

Použité metódy, formy a postupy overovania

V experimentálnych triedach bol režim dňa prispôsobený potrebám detí a žiakov. Nelíšil sa od režimu dňa v bežných školách. Zohľadňovali sa špecifiká a individuálne potreby všetkých detí.

V ŠMŠ s deťmi pracovali odborne erudované učiteľky so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním. Postupovali podľa školského vzdelávacieho programu predprimárneho vzdelávania ISCED 0. Plnili základné výchovno-vzdelávacie ciele ako rozvoj reči, psychomotoriky, poznania, emocionality, sociability a tvorivosti v rámci celostného prístupu k osobnosti dieťaťa a cielene sa zameriavali aj na rozvoj vzájomného poznania, empatie, tolerancie a kooperácie medzi zdravými a postihnutými deťmi. Tieto ciele napĺňali pre deti prirodzenou formou v rámci hrových a interaktívnych aktivít s prvkami dramaterapie, muzikoterapie, arteterapie a Montessori pedagogiky.

V ZŠ sa integrovaní žiaci vzdelávali podľa štátneho vzdelávacieho programu pre primárny stupeň ZŠ ISCED 1. Žiakom bola v rámci vyučovania poskytovaná pravidelná individuálna logopedická intervencia. Súčasťou vyučovania boli predmety dramatická a pohybovo-rytmická výchova. Na hodinách výtvarnej a hudobnej výchovy sa využívali prvky muzikoterapie a arteterapie, ktoré okrem relaxačného efektu a rozvíjania fantázie detí boli zamerané na kooperáciu žiakov pri spoločných činnostiach.

Učiteľky ŠMŠ a ZŠ v prvom roku experimentálneho overovania absolvovali odbornú prípravu v dramaterapeutických postupoch pod vedením prof. doc. K. Majzlánovej, CSc. z Pedagogickej fakulty UK.

Účinnosť postupov sme overovali priamym i nepriamym pozorovaním, rozhovorom a konzultáciami s pedagógmi i vedením školy, analýzou pedagogických záznamov, vyhodnotením dotazníkov pre učiteľov, asistentov pedagógov, vychovávateľov a rodičov detí. V pravidelných časových intervaloch sme zaznamenávali sociálne prejavy a interakcie detí/žiacov, zručnosti vo vzájomných interakciách, formy spolupráce pri hre i spoločných edukačných aktivitách, spôsoby riešenia konfliktov, sústredenosť a výdrž pri spoločných činnostiach.

Pri hodnotení efektu obrátenej integrácie sme vychádzali z komparácie objektívnych údajov psychologického, špeciálnopedagogického a logopedického vyšetrenia integrovaných detí a žiakov, ktorým sa podrobili na začiatku a na konci školského roka. Vyhodnocovali sme zmeny vo vývine kognitívnych funkcií, v rečovom vývine (kvalita porozumenia, rozsah pasívnej a aktívnej slovnej zásoby, úroveň výslovnosti a zrozumiteľnosti rečového prejavu,

záujem o komunikáciu a snahu dorozumieť sa). Z osobnostných charakteristík nás zaujímali schopnosť empatie, asertivity , vnímavosti voči vrstovníkom, emočná stálosť.

Finančné, materiálne a personálne zabezpečenie overovania

Realizácia experimentálneho overovania prebiehala bez požadovania navýšenia finančných zdrojov, pri zabezpečení potrebných materiálnych a personálnych podmienok. SŠI disponuje logopedickými triedami a špeciálnymi interaktívnymi programami na rozvoj reči (na tvorbe ktorých sa podieľajú učitelia školy), deti/žiaci mohli využívať špeciálne učebne na dramatickú a pohybovo-rytmickú výchovu.

Pre všetky deti/žiacov, ich rodičov i učiteľov bolo podľa potreby k dispozícii psychologické poradenstvo a intervencia. V prípade potreby bola aj počujúcim deťom/žiakom poskytnutá logopedická či iná špeciálnopedagogická starostlivosť.

Finančné a materiálne zabezpečenie bolo hradené z rozpočtu školy, z projektov a zo sponzorských finančných prostriedkov.

Výsledky záverečného hodnotenia

Projekt experimentálneho overovania bol vypracovaný v spolupráci vedenia SŠI a garanta projektu a bol schválený v marci 2013. Reálne začal v septembri v školskom roku 2013/2014 a to v dvoch experimentálnych triedach ŠMŠ. Až v ďalšom školskom roku vznikla prvá experimentálna trieda prípravného ročníka v ZŠ a v treťom roku experimentu sa v škole vytvorila ďalšia trieda 1. ročníka. V nasledujúcich rokoch až do ukončenia prebiehalo experimentálne overovanie v štyroch triedach pričom žiaci ZŠ ukončili 3. ročník. Počty detí v triedach neboli v priebehu celého experimentu rovnaké, nakoľko v ŠMŠ boli deti vekovo zmiešané a teda niektoré odišli do školy i mimo SŠI alebo z rodinných dôvodov (sťahovanie, zmena školy podľa zdravého súrodenca, prestup do špeciálnej triedy.) V tabuľke sú uvedené presné počty začlenených detí/žiacov v priebehu celého experimentálneho overovania. Počty intaktných detí v experimentálnych triedach ŠMŠ sa pohybovali v jednotlivých rokoch v rozmedzí 16 -20 detí, v ZŠ od 3 do 7 žiakov.

Tabuľka 1: Počty individuálne začlenených detí/žiacov so SP a NKS v štyroch experimentálnych triedach

Škola	ŠMŠ		ŠMŠ		ZŠ		ZŠ		Spolu
	SP	NKS	SP	NKS	SP	NKS	SP	NKS	
2013/14	1	2	1	1					5
2014/15		2		2	2				6
2015/16		2		2	2		3		9
2016/17	2	1			2		3		8

2017/18	1	1	1		2		2		7
Spolu	4	8	2	5	8		8		35

Vychádzajúc z priebežných i záverečných hodnotení môžeme konštatovať, že ciele i hypotézy overovania sa potvrdili.

U všetkých začlenených detí/žiakov logopédky, učitelia, rodičia a výsledky psychologického vyšetrenia potvrdili podstatné pokroky **v rečovom vývine** v oblasti porozumenia hovorenej reči, v rozsahu slovnej zásoby i v oblastiach foneticko-fonologickej, sémantickej, pragmatickej i gramatickej. U dvoch predškolákov s NKS bola školská logopedická intervencia doplnená aj pobytom v špecializovaných zariadeniach ako Dialóg a ASOBI a reč sa upravila tak, že už neboli ďalej vedení ako deti s NKS.

V oblasti **kognitívneho vývinu** sme u všetkých sledovaných detí zaznamenali rozvoj kognitívnych schopností dokonca v takej miere, že viacerí sa posunuli do vyšších pásiem inteligencie. Ostatné sledované deti sa zlepšili v jednotlivých kognitívnych funkciách ako napr. v jemnej motorike, zrakovo-motorickej koordinácii, vizuálnej perpcpii, v logickom neverbálnom uvažovaní ap.

Sociálny vývin začlenených detí bol usmerňovaný najmä hrovými aktivitami . Na podporu kooperatívneho správania , empatie a vzájomného poznania sa najlepšie osvedčili dramatizácia rozprávok a príbehov, výmena rolí , neverbálne techniky na vyjadrenie pocitov a emócií, hry s bábkou a maskou, tanečná dramatizácia. Z týchto aktivít profitovali aj deti bez zdravotného postihnutia. Cielene sa vytvárali podmienky na podporu spolupráce, vzájomnej komunikácie, rozpoznávanie pocitov a ich rešpektovanie, prosociálne správanie – ochotu pomáhať, chrániť, povzbudzovať, vzájomne sa tolerovať. Hodnotenie učiteľov, rodičov i výsledky nášho pozorovania svedčili o pokrokoch v sociálnych kompetenciách detí a to i mimo školského prostredia. Rodičia najmä nepočujúcich detí/žiakov oceňovali skutočnosť, že deti sa stávali samostatnejšie, sebavedomejšie a odvážnejšie v komunikácii s rovesníkmi i dospelými v mimoškolskom prostredí. Tiež, že sa naučili vyjadrovať svoje pocity, a tak dosiahli lepšie porozumenie so svojim okolím, čo sa pozitívne prejavilo i pri riešení rovesníckych konfliktov.

Rečové i kognitívne pokroky sledovaných detí/žiakov boli významnejšie u predškolákov a detí, ktoré navštevovali školské zariadenie dlhodobo. Na základe nášho sledovania nevieme presne vo výkonoch a v správaní detí oddiferencovať podiel spontánneho vývinu od vplyvu vonkajšieho prostredia v rámci rodiny a školy. Samozrejme akcelerácia kognitívneho a rečového vývinu postupovala individuálnym tempom, podľa danosti jednotlivých detí a prostredia, v ktorom vyrastali. Nemožno popierať skutočnosť, že ciele postupy, ktorým boli deti/žiaci vystavené v školskom prostredí zohrali u všetkých dôležitú úlohu v ich kognitívnom a sociálno-emocionálnom vývine ako i v ich schopnosti začlenenia sa v skupine rovesníkov.

Účinnosť interaktívnych aktivít sa osvedčila najmä ako relaxačný faktor – prvky dramaterapie, arteterapie a muzikoterapie pomáhali deťom odreagovať napätie a stres, ktorý ani v takom, pre deti s postihnutím priateľskom prostredí nebolo možné vylúčiť. Najvýraznejší efekt interaktívnych aktivít sa prejavil u detí, ktoré boli úzkostné, s prejavmi ADHD alebo s nevhodnými prejavmi správania.

Z celého experimentu boli vylúčené dve deti, ktoré nezvládali nároky integrovaného prostredia. Jedno 5;5 ročné dievčatko s NKS, ktoré po dvojročnej návšteve špeciálnej triedy pre deti s NKS nastúpilo do integrovanej triedy. Pre pretrvávajúce adaptačné ťažkosti

(odmietanie rozprávania, enuréza), ktoré sa neupravili ani po dvojmesačnej dochádzke, bolo dieťa preradené do špeciálnej triedy, kde spomenuté ťažkosti postupne odzneli. V druhom prípade sa jednalo o 6;9 ročného chlapca, s kombinovaným zdravotným postihnutím, ktorý prešiel v predškolskom období mnohými vyšetreniami a zariadeniami. Bol precitlivý, úzkostný, plačlivý, samotár. Nemal pravidelnú dochádzku a hoci sa jeho rečové ťažkosti v experimentálnej triede zmiernili, rodičia sa rozhodli hľadať vhodné školské prostredie.

Podrobné informácie o priebehu a efekte obrátenej integrácie sú uvedené v ročných priebežných hodnotiacich správach spolu s kauzistickými profilmi všetkých zúčastnených detí/žiacov.

Záver

Na základe výsledkov sledovania, hodnotenia učiteľov, logopédov a tiež všetkých rodičov, hodnotíme zvolenú formu vzdelávania ako prínosnú a spĺňajúcu prísne kritéria inkluzívneho vzdelávania. Špeciálne chceme vyzdvihnúť skutočnosť, že začlenené deti, okrem profesionálneho prístupu špeciálnych pedagógov, logopédov a psychológov, ktorí kvalitne uspokojovali ich špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby, mali možnosť kontaktovať sa nielen so zdravými spolužiakmi a tak sa prirodzene včleňovať do majoritnej spoločnosti, ale mali kontakty aj s rovnako zdravotne znevýhodnenými deťmi/žiakmi, s ktorými sa stretávali v rámci edukačných i voľnočasových aktivít pri športových aktivitách na ihrisku, v plaveckom bazéne, v záujmových krúžkoch, pri príprave tanečných a dramatických vystúpení, besiedok pre rodičov, na výletoch, návštevách kultúrnych podujatí, či pri spoločnom pobyte v škole v prírode. V škole vládla pozitívna sociálna a proinkluzívna klíma, sledované deti/žiaci sa cítili v škole spokojne a radi ju navštevovali.

Nezanedbateľná je aj ekonomická stránka, ktorá nevyžadovala žiadne finančné navýšenie rozpočtu špeciálnej školy.

Na základe uvedeného odporúčame pokračovať v overovaní modelu obrátenej integrácie, aby žiaci v experimentálnych triedach SŠI neboli nútení meniť školu.

Radi by sme v blízkej dobe získané skúsenosti porovnali so skúsenosťami z iných škôl na Slovensku, kde experimentálne overovanie modelu obrátenej integrácie prebiehalo a prebieha. Pri potvrdení pozitívneho efektu a splnení požiadaviek inklúzie, chceme navrhnúť legislatívnu zmenu, ktorá by tento spôsob inklúzie, ako jednu z jej foriem realizácie, legislatívne ukotvila v našom školskom systéme. Sme presvedčení, že je v zhode aj s už vyššie uvedeným článkom 24 Dohovoru OSN, podľa ktorého v odseku e) *majú žiaci na základnom a stredoškolskom stupni vzdelávania nárok na individualizovanú podporu v prostredí, ktoré maximalizuje ich vzdelanostný rozvoj v súlade s cieľom plného začlenenia*, čo sa žiaľ nedarí uspokojivo dosiahnuť pre všetkých žiakov vo väčšine škôl hlavného vzdelávacieho prúdu na Slovensku.